

Schola cantorum – vokálne teleso gregoriánskeho chorálu

JANKA BEDNÁRIKOVÁ

Latinské slovné spojenie *schola cantorum* znamená doslova „škola spevákov“. Pod týmto pojmom rozumieme spevácke teleso *a capella*, ktoré sa v minulosti venovalo výlučne interpretácii gregoriánskeho chorálu. Je potešujúce, že v súčasnej dobe je význam tohto termínu správne pochopený nielen v odborných kruhoch, ale aj v rámci širšej verejnosti. Táto skutočnosť je podmienená tak univerzálnym rozšírením vedomostí a informácií v oblasti cirkevnej hudby, ako aj vďaka pôsobeniu viacerých gregoriánskych schól, ktoré vošli do povedomia poslucháčov prostredníctvom liturgických slávení či koncertných vystúpení.

Podľa niektorých zdrojov prvá *schola cantorum* vznikla v období pontifikátu pápeža Silvestra I. (cca 334). Na základe jej pôsobenia sa vyformovala rímska schóla v Lateráne a rovnako v ďalších cirkevných inštitúciách vtedajšieho katolíckeho sveta. V dejinách Cirkvi sa *schola cantorum* spomína až na rozhraní 5.–6. storočia, pričom označuje viacmenej skupinu lektorov.¹ Azda najslávnejším telesom tohto druhu bola pápežská *Schola Cantorum Romana*, pôsobiaca údajne počas pontifikátu sv. Gregora Veľkého (590–604). Synodálny kánon z roku 595 skutočne hovorí o výbere spevákov pre liturgickú službu, do ktorej neboli zaradení diakoni. Existencia takejto skupiny však navodzuje presvedčenie, že išlo o organickú štruktúru s jasným určením, historicky správnejšie je teda zaradenie týchto udalostí o niečo neskôr. Keďže *schola cantorum* zažívala svoj najväčší rozkvet až v 8. storočí, jej vznik by sa mohol opodstatnene presunúť na koniec 7. storočia,² ako to dokumentuje písomné svedectvo z čias

pontifikátu Sergeja I. (687–701), v ktorom sa schóla definuje ako skupina spevákov, školených v oblasti interpretácie liturgických spevov.³ V priebehu 8. storočia sa rímska schóla stala vzorom pre vznik ďalších vokálnych telies, ktoré sa zakladali pri katedrálach chrámov a v kláštoroch. Z hľadiska štruktúry samotného zoskupenia schóla predstavovala skupinku spevákov, ktorú tvorili mladší členovia⁴ a sedem dospelých, z nich 4 boli subdiakoni (*primicerius*, *secundarius*, *tertius scholae*, *archiparaphonista*) a 3 *paraphonisti*. Do pápežskej schóly prijímali pravdepodobne chlapcov (*pueri symphoniaci*), ktorí spievali na špeciálnych slávnostiach.⁵ Schóla stála v polkruhu v blízkosti oltára a bola usmerňovaná gestuálnymi pohybmi primiceria.

Význam gregoriánskych schól nespočíval len v kvalitnej interpretácii liturgických spevov. Mali tiež výrazný podiel na vypracovaní nových hudobných foriem – introitov a komunií. Zaužívaným formám dodávali schóly väčší lesk tým, že ich obohacovali o ozdobné melizmy. Okrem toho sa ich vplyv prejavoval neskôr aj v antifónach, responzóriách a hymnoch ako aj v omšovom ordináriu.⁶ Špecifickou liturgickou knihou pre sólistov, pôsobiacich v gregoriánskych schólach, bolo tzv. *cantatorium*. Išlo o knihu menšieho formátu, ktorá obsahovala výlučne sólistické spevy, predovšetkým alelujové verše, verše responzórií a ofertórií.

S nástupom progresívno-dekadentných znakov gregoriánskeho chorálu, ktoré sa začali prejavovať približne od 12. storočia, sa podstata schól začala meniť. Medzi prvé interpretačné zmeny klasického gregoriánskeho chorálu patrí pridanie jedného tónu k danej

melódii a spev v paralelných kvartách, kvintách či oktávach. Jednohlasné telesá sa postupne transformovali na viachlasné, čo sa prirodzene prejavilo aj v zmene repertoáru. V 15.–16. storočí sa mužské hlasy začali nahrádzať ženskými. Zmenilo sa tiež fyzické rozmiestnenie schól, ktoré sa presunuli zdola od sanktuária hore na chór. A hoci sa gregoriánsky chorál naďalej praktizoval, stával sa monotónnym a neautentickým liturgickým spevom, vytlačeným z pôvodne dominantného postavenia.

Napriek tomu, že počas mnohých storočí dekadentného obdobia gregoriánskeho chorálu sa schóly vytratil z povedomia kvalitne reprodukovanej hudby, nová éra tohto liturgického spevu nastala v rámci jeho obrodenia v 19. a 20. storočí. Schóly už síce nenadobudli pôvodný význam reprezentatívneho interpretovania gregoriánu, avšak chorál bol kontinuálne reprodukovaný v rehoľných spoločenstvách. A hoci najväčšia obroda gregoriánu sa uskutočňovala v priebehu 20. storočia prostredníctvom vedeckého štúdia stredovekých rukopisov, hudobnej paleografie a neskôr gregoriánskej semiológie, v krajinách strednej Európy sa počas totalitného režimu tento duchovno-hudobný rozvoj objavovania strateného v čase akoby zastavil. Na Slovensku sa obnova duchovno-hudobného života uskutočnila až po roku 1989, kedy sa s politickým uvoľnením otvorili dvere pre všetky žánre duchovnej hudby, vrátane gregoriánskeho chorálu. V kňazských seminároch sa tento spev uplatňoval prednostne, nakoľko seminaristi mali k nemu najbližšie. Tie sa prirodzeným spôsobom formovali a dodnes pretrvávajú vo všetkých seminároch, kde sa gregorián vyučuje a praktizuje na bohoslužbách. Ako prvá sa do širokého povedomia verejnosti dostala Schola cantorum zo Spišskej Kapituly, a to zásluhou dvoch audiokaziet s gregoriánskym chorálom, ktoré boli prvými nahrávkami tohto druhu na Slovensku.⁷

Od roku 1999 začala svoju činnosť prvá schola cantorum na slovenskej akademickej pôde, ktorá vznikla na Katecheticko-pedagogickom inštitúte sv. Ondreja v Ružomberku

(o rok neskôr sa inštitút pretransformoval na Pedagogickú fakultu Katolíckej univerzity).⁸ V roku 2002 k nej pribudla bratislavská Schola Gregoriana Bratislavisensis,⁹ o rok neskôr Gloria Dei – homo vivens,¹⁰ v roku 2004 košická Schola Gregoriana.¹¹ V ďalších rokoch sa priebežne vytvárali zoskupenia, ktoré sa venovali aj interpretácii gregoriánskeho chorálu, nie však výlučne iba tomuto žánru.¹² Medzi posledne vzniknuté schóly patrí Schola Gregoriana Praepositura Civitatis Novae v Novom Meste nad Váhom (2010)¹³ a košické spevácke teleso Voces Gregoriana Cassovienses.¹⁴ Všetky schóly interpretujú gregoriánsky chorál v súlade s najnovšími poznatkami gregoriánskej semiológie a aktívne sa zapájajú do praktického liturgického života či už v rámci latinských bohoslužieb alebo na koncertných vystúpeniach doma (Festival gregoriánskeho chorálu v Bratislave¹⁵) i v zahraničí (Maďarsko – Vác, Belgicko – Watou, Nemecko – Hildesheim a podobne).

Okrem hore uvedených zoskupení pracujú na Slovensku i ďalšie, menej známe a možno menej vyprofilované spevácke ansámble, ktoré sa nevenujú len gregoriánu, ale príležitostne sa prezentujú na bohoslužbách v kostoloch, čo niekedy potvrdzujú aj mediálne prenosy.¹⁶ Potešujúcim faktom je skutočnosť, že viaceré spevácke zbory sa sporadicky popasujú s naštudovaním nejakých gregoriánskych spevov, napr. v rámci povinných skladieb na rôznych súťažných či prehliadkových fórach (z viacerých uvidíme medzinárodnú súťaž speváckych zborov v sakrálnej zborovej tvorbe Námesťovské hudobné slávnosti).

Hlavným poslaním súčasných gregoriánskych schól je intonovanie a opora spevov, určených pre ľud, ale mali by najmä samostatne a ukážkovo spievať jednohlasné spevy tak latinské ako domáce. Schóla by mala pozostávať z hudobne pripravených spevákov s dobre osvojenými zásadami spievania liturgického spevu, prípadne gregoriánskeho chorálu (čo v nemalej miere záleží na dirigentovi, resp. vedúcom schóly). Samozrejme ani schóly, podobne ako všetky

spevákce telesá, sa nezaobídu bez ťažkostí. Medzi najbežnejšie problémy gregoriánskej schóly patrí jej samotné zloženie: ak ide o stále teleso, ktorého členovia sa menia len sporadicky, resp. nemenia vôbec, schóla môže interpretačne významne rásť; ak však ide o schóly, pôsobiace na akademickej pôde, po relatívne krátkom čase študenti svoje pôsobenie na univerzitách skončia a častokrát nastáva výrazná personálna obmena, v dôsledku čoho sa teleso musí nanovo učiť rešpektovať zásady interpretácie gregoriánskeho chorálu. Všeobecné kritériá dobrej interpretácie gregoriánskeho chorálu môžeme sformulovať nasledovne:

- aspoň minimálna znalosť liturgickej latinskej reči,
- základná znalosť dejín gregoriánskeho chorálu a jeho hudobných foriem,
- osvojenie si notácií gregoriánskeho chorálu, predovšetkým sanktgallenskej semiológie
- osobné prijatie kresťanskej spirituality,
- dobré spevákce a sluchové zručnosti, schopnosť prispôbiť sa celku,

- prísne legáto, dobrá výslovnosť, spev spamäti,
- vhodné liturgické prostredie pri interpretáčnych výkonoch,
- homogénnosť telesa (alebo mužská alebo ženská schóla).

Keďže ide o veľmi náročný repertoár tak z hľadiska interpretácie ako aj z pohľadu samotnej percepcie, je dobré, ak sa poslucháčom pomôže aktívnejšie vnímať tento hudobný žáner. Pokiaľ ide o vystúpenie koncertného charakteru, je napríklad vhodné prepojenie gregoriánskeho chorálu so sprievodným slovom, v ktorom sa poslucháč oboznámi s obsahom spievaného textu (prípadne sa do programov vystúpenia môže zakomponovať preklad latinských textov). Vhodná a osvedčená je kombinácia gregoriánskeho chorálu s duchovnou poéziou, s organovou sakrálnou hudbou, resp. s klavírnou duchovnou tvorbou. Som presvedčená, že tento hlboký spirituálny spev osloví každého poslucháča so zmyslom pre estetickosť a krásu a že ho naplní osobitným dojmom a mystickým pokojom.

Poznámky

- 1 PIKULIK, J.: *Muzyczna działalność Grzegorza Wielkiego*. CT 40: 1970, z. 3, s. 39–40.
- 2 Giacomo Baroffio zastáva názor, že niekde na začiatku inštituovania schóly bol vznik detského sirotinca s cieľom sociálnej asistencie. Z neho sa postupne vyformovalo kolégium, kde sa hudobne nadaní chlapci pripravovali na spevákcu službu počas liturgie. To si vyžadovalo aj intenzívnu duchovnú prípravu kvôli pochopeniu biblických textov, ktoré mali budúci schólisti spievať. Mnohí z nich pritom objavili svoje vnútorné povolanie k zasvätenému životu a stávali sa diakonmi a kňazmi. BAROFFIO, G.: *Gregorio Magno è l'autore del canto gregoriano?* In: *Iter. Ricerche fonti e immagini per un territorio*, 2005, roč. I, č. 4, s. 68–69.
- 3 PAWLAK, I.: *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*. Lublin: Polihymia 2000, s. 244.
- 4 Giacomo Baroffio zastáva názor, že niekde na začiatku inštituovania schóly bol vznik detského sirotinca s cieľom sociálnej asistencie. Z neho sa postupne vyformovalo kolégium, kde sa hudobne nadaní chlapci pripravovali na spevákcu službu počas liturgie. To si vyžadovalo aj intenzívnu duchovnú prípravu kvôli pochopeniu biblických textov, ktoré mali budúci schólisti spievať. Mnohí z nich pritom objavili svoje vnútorné povolanie k zasvätenému životu a stávali sa diakonmi a kňazmi. BAROFFIO, *Gregorio Magno è l'autore del canto gregoriano?*, s. 68–69.
- 5 POŽNIAK, G.: *Schola liturgiczna. Studium teologiczno-muzykologiczne na przykładzie diecezji opolskiej*. Opole 2006, s. 66.
- 6 SAULNIER, D.: *Modi gregoriani*. Solesmes 2002, s. 12–13.
- 7 Prvým dirigentom spišskokapitulskej schóly bol vtedajší bohoslovec Štefan Tuka, následne viedli schólu ďalší seminaristi. Prvá audiokazeta vyšla v roku 1994 a obsahuje gregoriánske spevy via-

- nočnej omše v noci. O rok neskôr vyšla druhá magnetofónová kazeta s rôznymi spevmi cirkevného roka. Obidve nahrávky boli realizované pod dirigentským vedením R. Adamka. MG *Vianočné gregoriánske spevy*. Schola cantorum Spišská Kapitula. Spišská Nová Ves, Aton Multimedia 1994. MG *Gregoriánske spevy*. Schola cantorum Spišská Kapitula. Spišská Nová Ves, Aton Multimedia 1995.
- 8 Schola cantorum Katolíckej univerzity v Ružomberku pôsobí na Katedre hudby PF KU pod vedením jej zakladateľky Janky Bednárikovej. Študenti sa venujú teoretickému i praktickému štúdiu autentických i neskorších gregoriánskych spevov a pravidelne ich prezentujú na bohoslužbách a koncertoch duchovnej hudby na Slovensku i v zahraničí (Poľsko, Maďarsko, Česko, Francúzsko). V roku 2003 sa Schola cantorum podieľala na nahrávaní viacerých CD nosičov: *Dixit Dominus*, vyd. Recorded by Jaroslav Stráňavský, 2003. CD *Benedictus*, vyd. Pedro Records, Produktion: Jozef Halmo, Mnichov, 2005. CD Stanislav Šurin: *Antifóny*, vyd. Pedro Records, Produktion: Jozef Halmo, Mnichov, 2005. 3CD *Gaudete in Domino*, vyd. Jaroslav Stráňavský MUSIC MASTER, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007.
 - 9 V roku 2002 vznikla v Bratislave na podnet dirigenta Milana Kolenu **Schola Gregoriana Bratislavensis**. Okrem početných verejných vystúpení sa interpretačne podieľala na digitalizácii Bratislavského antifonára I. a III., kde je zaznamenaných niekoľko nahrávok gregoriánskych spevov z tohto stredovekého prameňa. *Bratislavaer Antiphonar I*. 2004 Memoria Slovaciae Medii Aevi manuscripta, UNESCO – Memory of World, Begleitsstudien: Július Sopko, Dušan Buran, Ľubomír Jankovič, Eva Veselovská. Martin 2004.
 - 10 Gregoriánska schóla **Gloria Dei – homo vivens** vznikla v roku 2003 na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity na podnet súčasnej dirigentky Glorie Braunsteinerovej. Počas svojej existencie schóla našťudovala a v bratislavských chrámoch prezentovala viacero omšových ordinárií a proprií.
 - 11 Od roku 2004 pôsobí v Košiciach **Schola Gregoriana**. Vznikla z iniciatívy Mareka Kleina a na podnet členov združenia *Gregoriana*. Medzi jeho ciele patrí spájanie záujemcov o gregoriánsky chorál, organizovanie kurzov, nácvikov, koncertov a iných vystúpení, zabezpečovanie potrebnej literatúry ako aj prevádzka internetovej stránky združujúcej informácie pre záujemcov o gregoriánsky chorál. Schola Gregoriana nahrala už 3 CD, z ktorých dve obsahujú aj gregoriánske spevy (*Tempus Adventus*, *Tempus Nativitatis*). Repertoár súboru tvoria okrem gregoriánskeho chorálu najmä renesančná a stredoveká polyfónia, ale aj súčasná chrámová zborová tvorba. Dostupné na internetovej stránke <http://gregoriana.sk/o-nas/>
 - 12 Ako príklad môžeme uviesť Zbor Konzervatória v Bratislave, ktorý vystúpil s niekoľkými spevmi z Bratislavského notovaného misála v rámci otvorenia výstavy *Stred Európy okolo roku 1000* v júli 2002 na Bratislavskom hrade. Niekoľko gregoriánskych spevov tvorí súčasť CD platne *Hospodin je môj Pastier*. Nadácia Konzervatória v Bratislave 2005. Porov. URDOVÁ, S.: *Znovuvedenie vybraných spevov z Bratislavského notovaného misála*. In: *Adoramus Te*, 2/2003, s. 36.
 - 13 Mužská gregoriánska schóla pri Prepozitúre Narodenia Panny Márie v Novom Meste nad Váhom vznikla z iniciatívy miestneho chrámového hudobníka *Martina Petreka*. V súčasnosti ju tvorí 10 mužov, ktorí sa gregoriánskeму chorálu venujú s formačnou pomocou Vladimíra Kiša. Dostupné na internetovej stránke <http://scholapcn.webnode.sk/o-nas/>
 - 14 Zakladateľom a umeleckým vedúcim *Voces Gregoriana Cassovienses* je Ján Veľbacký. Ženská schóla, pozostávajúca z deviatich speváčok, sa v pomerne krátkom čase svojho pôsobenia zúčastnila na viacerých významných medzinárodných podujatiach doma i v zahraničí. Dostupné na internetovej stránke <http://www.scholavoces.sk/>
 - 15 Prvý festival gregoriánskeho chorálu v Bratislave sa uskutočnil v roku 2007, ďalšie ročníky prebiehali v rokoch 2009, 2010 a 2012. Festival organizačne zastrešuje agentúra *Bratislava Music Agency* pod umeleckým vedením Milana Kolenu a jeho cieľom je podporiť obnovu interpretácie

gregoriánskeho chorálu podľa najnovších poznatkov gregoriánskej semiológie. Dostupné na internetovej stránke <http://www.choral-music.sk/sk/festival/detail/13>

- 16 Máme na mysli pravidelné prenosy RTVS (Rozhlasu a televízie Slovenska) v rámci nedeľných bohoslužieb, kde zaznievajú spevy v podaní miestnych zborov, resp. seminárnych schôl. Na tomto mieste je však vhodné pripomenúť skutočnosť, že hoci sa vokálne zoskupenia v kňazských seminároch tradične pomenúvajú *schola cantorum*, ich repertoár vytvárajú aj viachlasné duchovné skladby, resp. mládežnícke piesne, pričom gregoriánske spevy tvoria niekedy minimum repertoáru.

PaedDr. Janka Bednáriková, PhD., Katedra hudby Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku